

MAKÓ ÁGNES – HAJDU MIKLÓS – TÓTH ISTVÁN JÁNOS SZAKISKOLÁK, OKTATÁS, SZEGÉNYSÉG – EGY INTERJÚS KUTATÁS EREDMÉNYEI*

A tanulmány legfontosabb célja az, hogy néhány, általunk fontosnak tartott szempont figyelembevételével megvizsgáljuk a hazai oktatási rendszer egyik nagyon fontos szegmense, a szakiskolák helyzetét egy interjú felvétel tapasztalatai alapján. Az elemzésben 28 – szakiskolai igazgatókkal, tanárokkal, szakoktatókkal folytatott – interjú tapasztalatait szedtük csokorba, ezek főbb üzeneteit ismertetjük témák szerint rendszerezve.

Bemutatjuk a diákok családi hátterével kapcsolatos tapasztalatokat, majd ismertetjük a szakiskolai oktatók munkájának körülményeit, az iskolai közeg jellemzőit, a főbb pedagógiai problémákat és a diákok jövőre vonatkozó elképzeléseit. A közismereti tárgyak oktatásáról szóló részben kitérünk a diákok általános iskola utáni tudásszintjére és az érettségivel kapcsolatos véleményekre is. Végül a szakmai gyakorlatról és a szakiskolát elvégzett pályakezdők munkaerőpiaci lehetőségeiről alkotott véleményeket ismertetjük.

Bevezetés

Az alábbi tanulmány legfontosabb célja az, hogy néhány kiválasztott szempont alapján megvizsgáljuk a hazai oktatási rendszer egyik nagyon fontos szegmense, a szakiskolák helyzetét. Szót ejtünk azokról a problémákról, amelyekkel az oktató-nevelő munka során a szakiskolák vezetőinek, tanárainak naponta szembe kell nézniük; a tanulók társadalmi helyzetéről, az ebből fakadó, a tanulási képességeikre, iskolai eredményességükre ható tényezőkről. Azt gondoljuk, hogy jobb szembenézni azokkal a jelenségekkel, például az iskolák pénzügyi gondjaival, a felszereltségükben megmutatkozó hiányokkal, a tanulók családjának szegénységével, amelyek aztán az iskolai sikerességen keresztül később messzemenően befolyásolják a végzett tanulók munkaerőpiaci lehetőségeit, tudásmegújítási képességeit és ezzel eljövendő családjaik és gyerekeik jövőjét is.

Arra, hogy lehetséges egy hatékony, sikeres, a tanulók egyéni igényeire, így hátrányos társadalmi helyzetére, szegénységére is felelni tudó oktatási intézmény-

* A cikk egy korábban megjelent kutatási összefoglaló rövidített változata: Makó Ágnes – Hajdu Miklós – Tóth István János (2016): *Szakiskolák, oktatás, szegénység*. Egy interjú kutatás eredményei. MKIK GVI Kutatási Füzetek, 2016/3. http://gvi.hu/files/researches/477/szakiskola_interjuk_2015_elemzes_160811.pdf (utolsó letöltés: 2016. 11. 16.)

rendszer működtetni, Finnország adott és ad példát (Sahlberg 2013). Ahhoz, hogy változtatni lehessen a munkaerőpiaci kínálaton Magyarországon, hogy az rugalmasan tudjon alkalmazkodni a 21. század új ipari (automatizálási) forradalmában a kereslet rendkívül gyorsan változó igényeihez, az új közoktatási rendszer kialakításának tervezése mellett figyelembe kell venni azt a helyzetet is, amelyből ma kiindulunk, bármennyire fájdalmas tapasztalatokkal jár is ez. Munkánk ehhez kíván hozzájárulni.

A magyarországi szakiskolák, szakiskolások helyzetét kevés interjú kutatás vizsgálta korábban. Éppen 20 évvel ezelőtt jelent meg egy szakoktatókkal és tanműhelyvezetőkkel készített interjúsorozat (Liskó et al. 1996), újabban pedig szakképzett fiatalokkal – három évvel a középfokú szakképesítésük megszerzése után – készült interjúkat olvashattunk (Fehérvári 2011). A fenti publikációk azonban jelen tanulmányunkkal ellentétben teljes interjúszövegeket közölnek, de nem összesítik a különböző interjúk tapasztalatait.

A tanulmányban 28 – szakiskolai igazgatókkal, tanárokkal, szakoktatókkal folytatott – interjú tapasztalatait szedtük csokorba. Az interjúkra 2015 áprilisa és júniusa között került sor, még akkor, amikor a szakiskolák túlnyomó többsége még a Klebelsberg Intézményfenntartó Központhoz (KLIK) tartozott. Azóta ez a helyzet megváltozott, de – úgy véljük – az interjúkban felvetett problémák többsége és a tárgyalt jelenségek aktualitása megmaradt.

A tanulmányban először röviden bemutatjuk az interjúk módszerét, a minta kiválasztásának szempontjait. Ezek után – tekintve, hogy a diákok családi hátterével és szegény családkról lévén szó – a diákok utazási nehézségeivel kapcsolatos interjúrészleteket ismertetjük. Majd feltérképezzük az iskolák finanszírozásával kapcsolatos tapasztalatokat, kitérve az iskolaépületek állapotára és felszereltségükre is. Az oktatás jellemzőit összefoglaló alfejezet körüljárja a szakiskolai oktatók munkájának körülményeit, az iskolai klímát, a főbb pedagógiai problémákat, a diákok jövőre vonatkozó elképzeléseit, a dohányzás, az alkohol- és drogfogyasztás diákok körében való megjelenését, az iskolakerülést és a lemorzsolódást. A közismereti tárgyak oktatásáról szóló részben kitérünk a diákok általános iskola utáni tudásszintjére, az új szakképzési törvényről alkotott véleményekre és az érettségi fontosságára. Végül a szakmai gyakorlatról és a szakiskolát elvégzett pályakezdők munkaerőpiaci lehetőségeiről alkotott véleményeket ismertetjük.

Minden fejezet elején röviden összefoglaljuk az interjúk során kirajzolódó képet, megfogalmazzuk az interjúk során visszaköszönő, fontosabb állításokat.

A kutatás módszertana és az interjúk főbb jellemzői

2015 áprilisától júniusig az MKIK GVI kutatása keretében 11 vidéki, illetve budapesti szakiskolában végeztünk el 28 darab egy-másfél órás, félig strukturált személyes interjút szakiskolák igazgatóinak és oktatóinak körében. Minden felkeresett iskolában készült interjú az igazgatóval és/vagy helyettesével, illetve több intézményt egyesítő szakképzési centrum esetén a szakiskola tagintézmény-vezetőjével. Emellett minden iskolában készítettünk interjút legalább egy oktatóval is, köztük osztályfőnökökkel, valamint szak- és közismereti oktatókkal. Az interjúk témái között szerepelt az iskola felszereltsége, finanszírozási problémái, az oktatás és a tanterv jellemzői, az igazgatók és oktatók véleménye a közismereti tárgyak és az érettségi fontosságáról, a szakmai gyakorlattal kapcsolatos tapasztalatok, a tanárok munkájának jellemzői, a diákok családi háttere, készségeik, tudásszintjük, a dohányzás, az alkohol- és drogfogyasztás megjelenése és kezelése, lógás az iskolából, a lemorzsolódás problémája, valamint végzés utáni munkaerőpiaci lehetőségek.

A mintavétel az ún. *nem valószínűségi mintavételi eljárások* két típusának kombinációja alapján történt. Nagy hangsúlyt helyeztünk a *deviáns eset alapú* mintavételi elvre, azaz több, viszonylag extrém (rossz vagy jó) helyzetben lévő iskola került a mintánkba, emellett pedig figyelembe vettük a *maximum variáció elvet* is (Vicsek 2006), tehát bizonyos kulcsjellemzők alapján eltérő esetek viszonylag széles skáláját próbáltuk bevonni a kutatásba. A deviáns eset alapú mintavételi elvet követve mintánk leginkább az ország legelmaradottabb, északi régiójának kisebb településein található szakiskolákra, valamint a legfejlettebb régióra (Közép-Magyarország, Budapest) koncentrált. A szélesebb spektrum (maximum variáció elv) megvalósításának érdekében a dunántúli, illetve az alföldi régiókat is bevontuk a kutatásba néhány eset erejéig. Településméret szerint a mintába került iskolák minden kategóriát lefednek: készítettünk interjút a fővárosban, két nagyvárosban, két középvárosban, három kisvárosban és egy községben. A földrajzi elhelyezkedés alapján történő mintavételt támasztják alá Fehérvári (2009) eredményei, aki a szakiskolai tanulók szociális összetételének vizsgálata során jelentős földrajzi eltéréseket mutatott ki. Úgy találta, hogy az Észak-Alföldön és Észak-Magyarországon a szakiskolai tanulók egyharmada volt (a 2009-ben hatályos Köznevelési törvény definíciója szerint) hátrányos helyzetű, a Nyugat-Dunántúlon és Közép-Magyarországon pedig csupán egytizedük. Emellett településtípusok szerint is számottevő különbségekre mutatott rá: a budapesti szakiskolákban 9 százalék volt a hátrányos helyzetű diákok aránya, a községi iskolákban pedig egyharmaduk hátrányos helyzetűnek számított.

Az interjú időpontjában a legtöbb mintába került szakiskola fenntartója a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ (KLIK) volt,¹ de három regionális csoportba került ettől eltérő is: Észak-Magyarország és Közép-Magyarország eseté-

¹ 2015 júliustól a legtöbbjük átkerült a Nemzetgazdasági Minisztérium fenntartásába.

ben egy-egy egyházi fenntartású iskola, Nyugat-Magyarország esetében pedig egy kiemelkedően közhasznú szervezet által fenntartott. Emellett a mintába került iskolák között szerepelnek a 2013-as Országos Kompetenciamérés (OKM) iskolai szintű átlageredményei alapján erősebbnek és gyengébbnek számító iskolák is. A minta csak általános szakiskolákat tartalmaz, speciális szakiskolákat nem.

Ha a nagyrégió, a településtípus és a kompetenciamérés átlageredményeinek kombinációit tekintjük, előzetes várakozásaink szerint három élesen elkülönülő csoportot találunk a mintába került 11 szakiskola között:

1. Legjobb helyzetű csoport: Közép-Magyarország; 3 fővárosi és egy Pest megyei nagyvárosi szakiskola, kompetenciaeredményük erős vagy nem ismert.
2. Közepes helyzetű csoport: 3 nyugat-magyarországi kis- és nagyvárosi iskola, kompetenciaeredményük erős, közepes, illetve nem ismert; valamint 1 kelet-magyarországi nagyvárosi szakiskola, kompetenciaeredménye közepes.
3. Legrosszabb helyzetű csoport: Észak-Magyarország; egy középvárosi, egy kisvárosi és egy községi szakiskola, kompetenciaeredményük gyenge vagy nem ismert.

A minta területi eloszlásáról és az iskolák jellemzőiről lásd az 1. táblázatot.

1. táblázat: A minta területi eloszlása és az iskolák jellemzői

Nagyrégió	Településtípus	Fenntartó	Országos kompetenciamérés átlageredménye*
Közép-Magyarország	főváros	KLIK	erős
Közép-Magyarország	főváros	KLIK	n. a.
Közép-Magyarország	főváros	KLIK	erős
Közép-Magyarország	középváros (20 ezer–100 ezer fő)	egyház	erős
Nyugat-Magyarország	nagyváros (100 ezer fő felett)	KLIK	erős
Nyugat-Magyarország	kisváros (0–20 ezer fő)	KLIK	közepes
Nyugat-Magyarország	kisváros (0–20 ezer fő)	kiemelkedően közhasznú szervezet	n. a.
Kelet-Magyarország	nagyváros (100 ezer fő felett)	KLIK	közepes
Észak-Magyarország	középváros (20 ezer–100 ezer fő)	KLIK	gyenge
Észak-Magyarország	kisváros (0–20 ezer fő)	KLIK	gyenge

Észak-Magyarország	község (500–1000 fő)	egyház	n. a.
--------------------	-------------------------	--------	-------

Megjegyzés: A 2013-as, 10. évfolyamos szövegértés és matematika intézményi átlageredményei szerint a több iskolatípust egyesítő intézmények esetében a szakiskolára vonatkozó adat.

* A „gyenge” eredmény a szakiskolák rangsorán belül a minimum és az alsó kvartilis közé eső, a „közepes” az alsó és a felső kvartilis közé eső, az „erős” pedig a felső kvartilis és a maximum közé eső értéket jelöli.

Az interjúszervezés tapasztalatai azt mutatják, hogy a szakiskolák vezetői szívesen adnak interjút, a válaszadási hajlandóság meglepően magas volt. Az április–májusi időszakban egy visszautasítást sem kaptunk, tehát 100 százalékos volt a válaszadási arány régiótól, településmérettől, fenntartótól stb. függetlenül. Júniusban, ahogy a tanév vége közeledett, néhány visszautasítást kaptunk időhiányra, az érettségire és az év végére hivatkozva, de félelemből vagy bizalmatlanságból fakadó elutasítással az egész kutatás során egyszer sem találkoztunk.

Előfordult, hogy egyszerre több interjúalany is válaszolt kérdéseinkre. Kevés esetben érzékelhető volt az interjúalanyok részéről az, hogy megfelelni akartak volna valamilyen elvárt, általuk feltételezett szerepnek, és a válaszaikat ehhez igazították volna. Emellett többször is előfordult, hogy az iskola vezetője jobb színben próbálta feltüntetni az iskolát, mint ugyanazon iskola oktatói, például kevésbé jelentősnek állította be a diákok droghasználatával, illetve az iskolaépület állapotával kapcsolatos problémákat.

Szegénység

Az interjúalanyok szinte mindegyike szóba hozta azt, hogy a szakiskolai diákok többsége nagyon szegény környezetből származik. A felkeresett tizenegy szakiskola közül hat iskolában legalább egyharmadra teszik a mélyszegénységben élő diákok arányát, de előfordult olyan is, ahol ezt 50 százalékra becsülték. Öt iskolában (budapesti, illetve vidéki nagyvárosi iskolák) a mélyszegénység, illetve a halmozottan hátrányos helyzet csak néhány diákot érint az iskolák vezetői szerint. Főként az észak-magyarországi és dunántúli kisebb településeken szembesültünk azzal, hogy kifejezetten mélyszegénységben élő, nélkülöző diákokról számoltak be a szakiskolák vezetői és oktatói.

Egyes iskolákban megdöbbentő otthoni körülményekről meséltek az interjúalanyok: olyan szakiskolás fiatalokról, akik csak az iskolában kapnak enni, akik hétvégéken rendszeresen éheznek, akik egyáltalán nem ismerik a főtt ételt, és olyanokról, akik telente fagyoskodnak. A felkeresett iskolák diákjai közül sokak élnek nélkülözésben, komfort nélküli, egészségtelen lakóhelyen, bútorok, megfelelő fűtési lehetőségek és a legalapvetőbb higiéniai feltételek (fürdési lehetőség, WC) nélkül. Az interjúk során rendre visszaköszöttek a mélyszegénységben élő családok mindennapjainak, jövedelemszerzésének azon vonásai, amelyekre már Simonyi (2001) is felhívta a figyelmet.

Az interjútapasztalatok megerősítik azokat a korábbi kutatási eredményeket (Liskó 1997, Liskó 2008, Kézdi–Köllő–Varga 2008, Fehérvári 2013), melyek kimutatták, hogy a szakiskola a rendszerváltás óta fokozatosan a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű tanulók jellemző továbbtanulási formájává vált. A magyar iskolarendszer nagyfokú szelektivitása (Csapó 2008, Varga 2009, Hermann 2013) miatt a legalacsonyabb presztízsű képzésbe, tehát a szakiskolákba kerülnek be a legnagyobb arányban az alacsony státuszú társadalmi háttérrel rendelkező gyerekek.

„Van olyan család, hogy a lakásban bútor sincs, tehát ilyen szőnyegdarab, rongyok van[nak] leterítve, azon alszanak, azon töltik a mindennapjaikat, tehát se fűtés, se semmi, ez úgy látszik rajtuk azért. Egyik-másik nem nagyon tudja, hogy hogyan kell beilleszkedni, hogyan kell használni a vécét, mi az, hogy függöny van az ablakon, mi az, hogy műanyag ablak, begyűjtogatják, és akkor gyönyörű szépen ott tönkremegy, a függönnyt is széttepi, meggyújtja, tehát ilyen problémákkal is küszködünk néha.” (Észak-magyarországi szakiskola, igazgatóhelyettes)

„Azért vannak az embernek olyan emlékei, hogy sokáig keresteti a gyereket, hogy hol van, mint van, végül polgármester, jegyző, egy ilyen 30–40 kilométerre levő településen megtalálta őket, rájuk is ijesztett, hogy tan köteles a gyerek, be kell jönni. És akkor bejött anyuka és a gyerek, teljesen kimerülve, holt porosan, fáradtan, izzadtan, kiderült, hogy kölcsönbiciklivel bejöttek, hogy beiratkozzon, mert nincs annyi pénzük, hogy buszra üljenek. (...) Enni nem ettek ma még (...) és akkor ott volt a két zsemle, hogy legalább azt egyék meg. Hát azért döbbenetes dolgokkal találkozik itt a végeken az ember. Ők nem romák voltak.” (Nyugat-magyarországi szakiskola, igazgató)

Gyakran hallottunk beszámolót a diákok szociális helyzetéről, életmódjáról és a részben az előbbiekkal összefüggő egészségügyi problémáiról.

„Van, van olyan diák, aki itt eszik, aki otthon hétvégén nem. (...) Van olyan, nem is egy, aki kollégista, megkapja a napi öt kajáját, de hétvégén nem eszik otthon, nincs pénzük rá, van ilyen. (...) Gyengébbek, könnyebben megbetegednek. Ha itt eszik rendszeresen, akkor nem látszik rajta semmi, de hétfőnként, ha az ilyen gyerek visszajön, többen panaszkodnak, fejfájás, gyengeség, álmos, valószínűleg azért, mert éhes, ha péntek délutántól hétfő reggeli nem eszik valaki, az elég kemény.” (Észak-magyarországi szakiskola, osztályfőnök)

A viszonylag rendezett anyagi körülmények között élő, középrétegbe tartozó diákokkal kapcsolatban is gyakran hallottunk konfliktusos családi háttérről.

Ezen felül körükben jelentős az alacsony iskolai végzettségű szülők aránya és gyakori a gyermekét egyedül nevelő szülő.

„Tehát egy osztályba, én azt mondom, hogy én most, nekem ez a tizenegy gyerek közül nagyon szerencsém volt, mert négy rendezett családi körülménnyel rendelkező gyerek van.” (Kelet-magyarországi szakiskola, osztályfőnök)

A diákok családjának jelentős anyagi nehézségei az iskolai közösségépítésre is negatív hatást gyakorolnak, mivel sokuk szülei nem tudják előteremteni az iskolai programok (pl. osztálykirándulás, ballagás) rájuk eső költségét. Ez komoly problémát jelent a gyerekek tanulmányi előmenetele szempontjából. Nemzetközi kutatási tapasztalatok (Eccles–Barber 1999, Wang–Shiveley 2009) is azt mutatják, hogy a tanulók iskolai teljesítményére pozitív hatást gyakorolnak a tanórán kívüli iskolai tevékenységek, például a szakkörök, sporttevékenységek és diákklubok.

„Ami viszont sajnálatos, hogy nagyon visszaesett az osztálykirándulásoknak a száma. Korábban elképzelhetetlen volt, hogy az osztály ne menjen el kirándulni tanév végén, most inkább az a ritka, ha valaki megy. Ugyanis a szülők nem tudják finanszírozni az osztálykirándulásokat, tehát nagyon sokszor pénzkérdés dolog, és ezért most is talán, 17 osztályunk van, 4 osztály megy osztálykirándulásra, pedig nagyon fontos lenne, mert a gyerekek összetartozását, meg a pedagógus-gyerek viszonyt is nagyon-nagyon jól segíti elő az ilyen kirándulás, más körülmények között találkozik a tanárával, nem itt bent az iskolapadban.” (Észak-magyarországi szakiskola, tagintézmény-vezető)

A szegény tanulók magas aránya miatt a szakiskolában és a szakmai gyakorlaton megszerezhető ösztöndíj sok esetben a legerősebb tanulásra motiváló eszköz.

„Ha jól tanul, tanulmányi előmenetele után is kap valamennyi ösztöndíjat, illetve a gyakorlata után is kap ösztöndíjat, tehát, hogyha ez ilyen jól megy, ez ilyen 40–45 ezer forintra felmehet a havi pénzük, amiket kapnak a diákok. Volt olyan év, hogy 83 ezer forintot is kereshetett volna, hogyha jó az átlaga meg a kinti ösztöndíjat összeadja, hát többet keresett majdnem, mint a szülei otthon.” (Észak-magyarországi szakiskola, igazgatóhelyettes)

Több esetben láttunk példát arra is, hogy az iskolák oktatási funkciójuk mellett szociális funkciót is ellátnak, például ingyen étkezést, kollégiumi helyet, mosási, fürdési lehetőséget biztosítanak a szegény diákoknak. Nemesgyszer hallottuk, hogy a tanárok saját pénzükből fedezik egy-egy diák étkezését vagy utazását.

„Volt egy időben egy próbálkozás, hogy zsíros kenyér, tea, lent a menzán, és ha éhes volt, mehetett. Nem nagyon éltek vele, lehet, hogy azért, mert féltek, hogy ez kiderül. De megoldjuk, tehát amelyik gyereken látjuk, hogy éhes, azt megetetjük. (...) Rám is jellemző, de szerintem bármely kollegáról el lehet mondani, hogyha éhes gyereket lát, akár vesz egy szendvicset a büfébe' neki, odaadja. Volt olyan diák, akinek megvettem a bérletét, nem csak én, egy másik kolléga is, hogy be tudjon jönni az iskolába. Mosuk a ruháit, ha olyan, hogy nem tudja megoldani, tehát lent a mosodába behozatjuk. Ha nem tud fürdeni, akkor megoldjuk azt, hogy ő jöjjön be korábban, ahogy a tanítás kezdődne, és akkor azért itt az öltözőkhöz van zuhanyzó csatolva, majdnem mindegyiknél. És akkor meg tud fürdeni. Volt olyan gyerek, akinek nem volt cipője, nem volt ruhája, akkor annak alapítványi pénzből vásároltunk. Az osztályunkból van egy ilyen gyermek, akinek a szalagavatós ruháját az alapítványi pénzből fizettük, hogy ő egyedül ne lógjon már ki, mert tudtam, hogy húszezerért nem tudja a szülő kifizetni. Tehát még az volt, hogy szemüveget csináltattunk. Azért fáj a feje, mert nem volt szemüvege, nem mert szólni.” (Közép-magyarországi szakiskola, szakoktató, osztályfőnök)

Közlekedési nehézségek

A kisebb településekre és az elmaradottabb régiókra jellemző a helyközi közlekedés lassúsága és elégtelen járatsűrűsége. Ez a diákok nagy részének nehéz anyagi helyzetével kiegészülve jelentős korlátot jelenthet az iskola elvégzésében, illetve a munkavállalásban. Több szakiskolában azt tapasztaltuk, hogy az iskolába bejárás is sok szakiskolai tanuló (és szülei) számára hatalmas nehézségbe ütközik, főként a kisebb településeken.

Köllő (1997), Kertesi (2000) és Kertesi–Varga (2005) kutatásaiból is azt láthatjuk, hogy Magyarországon a falun élő népesség körülbelül egyharmada számára megoldatlan kérdés a környező városokba való ingázás. Több mint 1000 kistelepülés esetében a közlekedés magas költségei aránytalanul nagy terhet jelentenek azok számára, akik nem tudnak elhelyezkedni saját lakóhelyükön. Ez erősen korlátozza az alacsony iskolai végzettségű, falun élő népesség foglalkoztatását. A szerzők szerint a hazai munkanélküliség jelentős részét az okozza, hogy a kedvezőtlen közlekedési helyzetű településeken lakó, alacsony iskolázottságú munkaerőnek ajánlott bér nem tartalmazza a napi ingázás költségeit.

„Itt a legnagyobb baj, hogy este 6 órakor az utolsó busz elmegy (...), viszontlátásra, onnantól kezdve én nem tudok, ha szervezek akármit, most mondok egy éjszakai focit (...), nem tud a gyerek mivel bejönni, nem tud mivel hazamenni. És mivel csóró származásúak ezek a szülők, ezek nem tudják hazavinni. Próbáltuk összefogni, tehát akinek van, dobjátok össze,

mindenki bedob egy ezrest vagy 500 forintot és akkor, azt meg nem, nem vállalják, mert rugalmatlan a gyerek is meg a szülő is.” (Észak-magyarországi szakiskola, igazgató)

„Itt a probléma megint az, hogy körülbelül 80 százalék bejáró, és itt a faluk[ba], zsákfalukba egyszer reggel jön a busz, meg egyszer este megy vissza, vagy délután.” (Nyugat-magyarországi szakiskola, igazgató)

Az iskolák fenntartása, finanszírozása, felszereltsége

Az interjúkon elhangzottak szerint tizenegyből hét iskola küzd pénzügyi problémákkal, illetve a gyenge felszereltség okozta nehézségekkel. Két iskolának komoly épületgondjai vannak, háromnak nincs elég eszköze, felszerelése, két iskola pedig mindkét fenti problémával küzd. Az eszközproblémákat jelző öt szakiskola mindegyikében előfordult már, hogy az oktatók saját pénzükből vettek kellékeket. A finanszírozási problémák főként az állami (KLIK) fenntartású iskolákat jellemzik: nyolc KLIK-es iskolából csak kettő nem jelzett anyagi problémákat, a három egyházi, illetve közhasznú szervezet által fenntartott iskolából szintén kettő. A nem KLIK-es iskolák általában kevésbé jeleztek fennakadásokat vagy eszközhiányt, sőt még fejlesztési lehetőségekről is beszámoltak.

A KLIK által fenntartott szakiskolák vezetői közül több komoly anyagi gondokról számolt be, melyeket súlyosbított a különböző pályázati lehetőségek megszüntetése. Az interjútapasztalatok szerint az oktatást szinte ellehetetlenítő forráshiánynak nem valódi (állami) pénzhiány, hanem a túlzottan centralizált finanszírozási rendszer, a bonyolult, bürokratikus és emiatt lassú ügymenet az oka. Emiatt gyakran a legegyszerűbb, olcsó eszközökből (pl. izzó, rajzszög) is elhúzódó hiány lép fel az iskolákban, mivel ezek igénylése is heteket és bonyolult procedúrákat vesz igénybe. Ez – az akadozó közüzemiszámla-befizetésekkel és a közműszolgáltatás lekapcsolásának állandó fenyegetésével párosulva – abszurd módon spártai körülményeket teremt még a jobb anyagi helyzetű, akár drága, speciális szerszámokkal jól felszerelt szakiskolákban is. Emellett a nagyobb fejlesztések, beruházások terveinek kidolgozása és elbírálása beláthatatlanul sok időbe telik és gyakran adminisztratív falakba ütközik, ezért általában inkább eleve lemondanak ezekről az iskolák vezetői.

Az iskolaigazgatók beszámolóit szerint az önkormányzati fenntartás alatt pályázatok, valamint a szakképzési hozzájárulás révén képesek voltak fejleszteni, beruházni. Mivel ezek a források elapadtak, évek óta az akkori felhalmozásukból élnek, illetve az akkor beszerzett eszközparkot használják, ami azonban egyre inkább elavul. Például szinte minden iskolában vannak interaktív táblák, de ezek mára már használhatatlanok.

A KLIK-rendszer

A KLIK által fenntartott iskolák vezetői általában a túlzottan bürokratikus rendszerről és finanszírozási problémákról panaszkodtak. Még a jobb anyagi körülményekkel jellemezhető iskolákban is előfordult, hogy a KLIK késedelmes közüzemiszámla-befizetése miatt lekapcsolták a telefont és az internetet, ami megbénította az iskola vezetését és az adminisztráció működtetését.

„Gyakorlatilag folyamatosan fizetési hátralékban van a KLIK, ezt mi onnan tudjuk, hogy ugye, a fizetési felszólítások ide érkeznek meg az iskolába. (...) Ez éppen a héten érkezett, kikapcsolási értesítő, ELMŰ, de hát ez már a harmadik ilyen idén, tehát ezen már mi nem lepődünk meg. A villanyt még egyszer sem [kapcsolták ki], azt mindig meg tudtuk oldani, de a telefonokat meg az internetet, azt igen, azt már többször, pár napra. Hát ilyenkor az ember ugye, azonnal fut a fenntartóhoz, és a fenntartó (...) valahogyan kifizeti. (...) Én ilyenkor sűrű telefonálgatásokba kezdek, és hát próbálom elérni azt, hogy fizessék ki. (...) Hát a saját mobilomról, persze.” (Közép-magyarországi KLIK-es szakiskola, igazgató)

„Egy ilyen izzót több hónapja beküldtünk engedélyezésre, és még nem jött meg, tehát ugye azért egy iskola életében, meg mindennek az életében vannak ilyen azonnali, tűzoltó feladatok, mondjuk, hogy egy irodában, vagy egy tanteremben kimegy egy izzó, akkor azt azonnal ki kellene cserélni. Hát most az bemegegy egy igénylőlapon, ott elbírálja az egyik osztály, átkerül a másikra, ott elbírálja a másik, átkerül az igazgató asszonyhoz, ő aláírja, visszajön ide, akkor megvan az engedély (...), közben, mondjuk, eltelik egy-két hét, és nem látnak a diákok, mert eltörik az izzó.” (Nyugat-magyarországi KLIK-es szakiskola, igazgatóhelyettes)

„A bürokrácia megnehezít mindent, ha bármit akarok venni, 3 helyről kell árajánlatot kérnem, és a legolcsóbbat kell venni, például véképapírból a nagy gurigásat. Már jött felszólítás, hogy elzárják a gázt, villanyt, ha nem fizetjük be a számlát. A munkavédelmi ellenőrzés pedig rendszeresen felszólít, hogy hársítuk el a hiányosságokat.” (Észak-magyarországi KLIK-es szakiskola, vezető szakoktató)

Az iskolaépületek

A szakiskolák épületeinek minőségét illetően nagyon eltérő tapasztalataink voltak az interjúkészítés során. A szerencsés helyzetben levő iskolák épülete korszerű, tágas és tantermekkel megfelelően ellátott, ezekben az iskolákban tornaterem is van. A rosszabb helyzetben levő szakiskolákban eleve az is kérdéses, hogy épületeik mennyire felelnek meg az oktatási funkcióknak, mivel sok esetben eredetileg

nem is ilyen célra épült épületeket birtokolnak. Sok a rossz állapotban levő, salétromos, beázó, kifejezetten egészségtelen épület, máskor viszont a valaha korszerű épület elavulása jelent problémát az iskola vezetésének. Több esetben találkoztunk azzal a problémával, hogy az iskolához nem tartozik tornaterem.

„Ami a nagyobbik probléma, az az épület. Tehát 2007-ben volt az utolsó részleges felújítás ebben az épületben, gyakorlatilag folyamatosan beázunk, nem tudom, érzi-e, én is kabátban ülök itt, hogy hideg van, ez egy szigetetlen, rossz állapotú épület. Sajnos, nagyon sok pénzt kellene költeni rá, hogy jó állapotba kerüljön.” (Közép-magyarországi KLIK-es szakiskola, igazgató)

„Az ablakok zárhatatlanok, tényleg a gyerekekre megy az eső, a víz. Ha valaki az ablak mellett ül, behull rá az eső, tehát fúj a szél, annyira rossz. A zárat már nem tudjuk mivel megjavíttatni, szétestek, nincsen rá pénz, a tető beázik. (...) Végig penészes már a tető, úgy végig lerohasztotta. Tehát komplett felújításra szorulunk. Ezen kívül tehát még az összes gépészet, elektronika, vízvezetékrendszer, dugulásaink vannak, csőtöréseink.” (Kelet-magyarországi KLIK-es szakiskola, szakoktató)

„Nincs tornatermünk (...). Na most ezek a gyerekek, ugye, eleve nehéz sorúak, meg nehezen vetkőznek, úgymond, öltöznek át, nagyon közelharcot kell velük vívni, és amikor már kint vannak a pályán, őket ne nézegesse senki, tehát egy tornaterem az, az jó lenne arra, hogy valóban edzettebb lenne a lakosság.” (Észak-magyarországi KLIK-es szakiskola, igazgató)

Felszereltség, eszközök

Az iskolák felszerelésekkel kapcsolatos problémái gyakran abból fakadnak, hogy az elromló eszközöket nem tudják azonnal megjavíttatni és a javítási munkákat az idő múlásával egyre drágábban lehet elvégezni. A KLIK miatt a beszerzések bürokratikussága, a lassú ügyintézés miatt gyakran a napi működéshez szükséges fogyóeszközök pótlása is problematikus.

„Ami elromlik, azt nem tudjuk megjavíttatni. (...) Télen a szerverteremben a légkondi elromlott, olyan meleg lett, hogy a számítógépek nem bírták (...), és hiába igényeltük akkor [pénzt a KLIK-től], egy 50–60 ezer forintból meg lehetett volna a kondit javítani, így több milliós kárunk keletkezett. (...) Tönkrement a szerverünk... Igazából így meg nincsen dokumentumunk az elmúlt tizenegynéhány évről, ami szerveren [volt], az így elveszett... kínlódunk egyfolytában, tavalyi, mondjuk, vizsgadokumentumokat, mindent visszakeresni, mert mindent újra kell csinálnunk,

a fotódokumentáció, ami digitalizálva volt, az minden elveszett.” (Nyugat-magyarországi KLIK-es szakiskola, igazgató)

Az oktatáshoz szükséges eszközökkel kapcsolatos problémákat jelző öt szakiskola mindegyikében előfordult az, hogy az oktatók saját pénzükből vettek eszközöket vagy kölcsönöztek az iskolának. A szakképzés gyakorlati oldala miatt ez nem feltétlenül kis értékű, egyszerű eszközöket (pl. papír) jelent, hanem például fűrógépet, vagy akár traktort is. Ezek a problémák azonban egyáltalán nem új keletűek: hasonló helyzeteket ír le Jávor (1996) interjú kutatása is.

„Sok esetben előfordul az, hogy [az oktatók] eszközöket, berendezéseket úgy tudnak üzemeltetni, ha az otthoni dolgaikat is bedobják. Tehát nemegyszer előfordult ez. Például traktor, van nálunk mezőgazdasági képzés is, például traktort vittek be, mert ugye nem volt, nem tudták volna a feladatot megcsinálni, ha a sajátját nem vitte volna be, mert az iskoláé rossz volt, és nem volt rá pénz, hogy ugye megjavítsuk, például ez. Vagy nem volt olyan eszköz, amit, mit tudom, meg kellett volna vásárolni, például nem volt egy olyan süllyesztőfűró, akkor bevitte, mert ugye nem lehetett megvenni, de ugye azt a feladatot csak azzal lehetett volna megcsinálni, mással nem.” (Nyugat-magyarországi KLIK-es szakiskola, szakoktató)

Az oktatás jellemzői

A szakiskolai oktatók munkája

Az interjúalanyok elmondása szerint a szakiskolákban oktató pedagógusok túlnyomó többségének van pedagógiai végzettsége, és rendszeresen járnak továbbképzésekre is. Minden szakiskolában készítettünk interjú közismereti vagy szakoktatóval is, melyek alapján az a kép rajzolódik ki, hogy a szakiskolákban nagy számban dolgoznak lelkes és elhivatott pedagógusok, akik nagyon nehéz körülmények között, kevés fizetésért, de szívből végzik a munkájukat.

„A gyerekek között töltöm az egész munkanapom, mindegyiküket ismerem. Partnerséget kell kiépíteni a gyerekekkel. Én az első órán a kezemet nyújtom nekik, barátként működünk együtt, barátságomat adom a gyerekeknek. Az óraidő-kihasználás így nálam a legjobb, a partneri viszonynak köszönhetően keveset kell fegyelmeznem. El kell tudni az embernek fogadtatni magát, hogy hiteles legyen. Hit kell ehhez és elhivatottság.” (Észak-magyarországi szakiskola, szakoktató)

Az interjúk arra utaltak, hogy sok szakiskolában kifejezetten összetartó, akár baráti viszonyt kialakító tantestület működik, akik munkájuk során támogatják

és segítik egymást, problémáikat megosztják egymással. Ezekben az iskolákban a kollegiális közösség által nyújtott támogatás is kompenzálja az alacsony bérért végzett, sokszor kimerítő és nehéz munkát.

„Egy nagyon jó tantestületünk van, nagyon-nagyon összetartó tantestület, akinek van egy nagyon szilárd 10–15 főből álló magja, és ők mindig arra töreksenek, hogy az újonnan hozzánk érkezőket is csatolják ehhez, hogy valahogy hozzánk tartozónak érezzék magukat, és azt gondolom, hogy ez idáig sikerült is. Mi jól érezzük magunkat együtt, éppen ezért sikerült talán megbirkózni a nehézségekkel is, merthogy mindennapi harc folyik azért, hogy azt a nagyon kicsi tudást belecsöpögtessük a gyerekek fejébe.” (Észak-magyarországi szakiskola, tagintézmény-vezető)

Pedagógiai nehézségek

A szakiskolai oktatók nagy része sok nehezen kezelhető, tanulási nehézségekkel és magatartászavarokkal küzdő diákról számolt be az interjúk során. A pedagógiai munka nehézségeit jellemzi, hogy több esetben alapvető nevelési feladatokat is el kell végezniük a kilencedik osztályokban, amelyekre inkább általános iskolában, az alsó tagozaton kellett volna sort keríteni.

„Hozzánk az iskola réme jön, akit amúgy az égvilágon mindenünnen ki-nyomnak.” (Észak-magyarországi szakiskola, igazgató)

„Aztán itt van például a szakiskolásoknál, az első félévben nevelünk, nem is tanítunk, hogy hogy jövünk be, hogy köszönünk, hogy ülünk az órán, hogy szólunk a másikhoz, mert ilyen alapvető hiányosságok vannak.” (Észak-magyarországi szakiskola, tagintézmény-vezető)

„A neveltlenséget, az otthonról hozott vadhajtásokat napról napra próbáljuk nyesegetni, de amit aznap megcsináltunk, az másnap reggelre újra jelentkezik. Tehát hazamegy a gyerek, és már nem azt látja a gyerek maga körül, amit itt tanítunk neki, és ezért másnap reggel újra kell kezdeni.” (Észak-magyarországi szakiskola, tagintézmény-vezető)

„Az alap, a neveltség hiánya, az a legalapvetőbb, hogy végig ordít a folyosón, trágárul beszél, fogja magát, föláll az óra közepén és elsétál, ez az egyik, a neveltségnek a hiánya. (...) Mikor véletlenül sikerül találkozni a szülővel is, mert véletlenül betéved az iskolába, akkor már értjük, hogy miért ilyenek ezek a gyerekek, mert a szülők még rosszabbak, mint ők. Ők itt még próbálnak alkalmazkodni az elvárásainkhoz a maguk módján, de ennyire telik, mert ahhoz képest, amit otthon látnak, meg itt az iskola,

óriási a szakadék a kettő között.” (Észak-magyarországi szakiskola, tagintézmény-vezető)

A diákok céljai, érdeklődésük

Az interjúalanyok majdnem mindegyike kitért arra, hogy a szakiskolások körében nagyon nagy problémát jelent, hogy a tanulók nem látják azt, hogy ha tanulnak, akkor ez később segíti az életüket, és ezért elvesztik érdeklődésüket a tanulás iránt. A tanulási nehézségek, a magatartászavar, az iskolai kudarcok és a nagyarányú lemorzsolódás mögött gyakran a tanulás iránti érdeklődés hiánya áll. Ehhez sokszor a családi háttér is hozzájárul: egyes szakiskolai oktatók arról számoltak be, hogy a családban elsajátított minta ellenében dolgoznak, és így rengeteg fáradtsággal, változó eredményességgel próbálják felhívni a figyelmüket a tanulás fontosságára. Ahogy korábban is láthattuk, a szakiskolába járó fiatalok közül sokan jönnek mélyszegénységből, és ebből fakadóan tudásbeli hátránnyal is, amit csak óriási erőfeszítéssel lehet leküzdeni, és erre csak kevesen képesek.

„És minden évben van egy-egy ilyen srác, aki nagyon mélyről nagyon messzire el tud jutni. Őértük érdemes csinálni az egészet, mert akkor látom azt, hogy van értelme. Hát N., gyakorlatilag se anyja, se apja, valahol a nagyanyjánál valami fészkerben húzza meg magát, az egyik tanár eteti őt, tavaly például ő vette neki az ebédjegyet. Saját pénzéből megvette az ebédjegyet, és odaadta N.-nak, hogy legyen mit ebédelnie. (...) És kiváló, most már látom, hogy ebből a gyerekből bármi lehet.” (Közép-magyarországi szakiskola, igazgató)

„Hát, az a baj, a legnagyobb hátrány, én úgy érzem, hogy a szülők. Tehát a szülők is annyira alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek, hogy a gyerekeket nem motiválja tulajdonképpen semmi, tehát nem számít, ha most neki fegyelmije van a hiányzás miatt, nagyon sok ilyen probléma van.” (Észak-magyarországi szakiskola, osztályfőnök)

„Az egyik távolabbi faluból járt be egy jó képességű diák, reggel fél 5-kor kelt, este ért haza, és látta, hogy a család még ugyanúgy fekszik, mint amikor elment reggel. Nem akart kilógni, otthagya az iskolát.” (Észak-magyarországi szakiskola, vezető szakoktató)

„Egy 15–16 éves gyereket most megtanítani úgy írni, olvasni, hogy nem írás, olvasás órája van, hanem szakmai, az nehéz (...). Tartani, tartani kell, de ő, ahogy el fogja érni a nem tanköteles kort, az ilyen gyerekek maguktól kiiratkoznak, érzik azt, hogy nem megy, vagy nem képes rá, és akkor így ezek a gyerekek elvesznek, mindenféle képesítés nélkül, analfabétán az

életben sem megy semmire. Az a baj, hogy így jönnek az általános iskolából.” (Észak-magyarországi szakiskola, osztályfőnök)

Dohányzás, alkohol- és drogfogyasztás

Az interjútapasztalatok azt mutatják, hogy a dohányzás nagyon elterjedt a szakiskolai diákság körében: mind a tizenegy, kutatásba bevont iskolában jelezték az igazgatók, illetve oktatók, hogy küzdenek ezzel. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a dohányzásra vonatkozó törvények betartatása a gyakorlatban szinte lehetetlen.

„Dohányzás, hát az szinte megállíthatatlan, az özönlés, főleg így déltájéttól, már amikor már ebédszünet is van, ha van is délutáni óra, meg már vége a tanításnak, és özönlenek ki. Még ki se érnek a kapun, már kapják elő.” (Nyugat-magyarországi szakiskola, igazgató)

„Aki nagyon nagy dohányos, az 45 percet sem biztos, hogy kibír, tehát ki kell bírnia, hál’ istennek azért odáig még nem jutottak, hogy órán rágyújt, még ott nem tartunk, talán nem is fogunk.” (Nyugat-magyarországi szakiskola, közismereti oktató)

A dohányzáshoz képest a diákok alkoholfogyasztásával járó problémák kifejezetten ritkaságszámra mennek az interjúkon elhangzottak szerint. Ennek az lehet az egyik oka, hogy a diákok főleg iskolán kívül fogyasztanak alkoholt, tehát az iskolaigazgatók és oktatók kevésbé találkoznak ezzel a problémával (egy-két kirívó esetet kivéve), a másik lehetséges ok pedig az lehet, hogy a szegényebb rétegekből származó diákok körében az alkoholfogyasztást részben kiszorították az olcsó dizájnertdrogok. Emellett több iskolában is találkoztunk a diákok túlzott energiatartalmú fogyasztásának problémájával.

„Amivel viszont most küzdünk, az látszólag egy kisebb probléma, valójában nem olyan kicsi, ez az energiatartalomnak a kérdése. Mostanában folyamatosan az energiatartalomtól lesznek rosszul a gyerekek, mert nem esznek, nem reggeliznek, éjszaka például dolgoznak, vagy pénzért melóznak ugye, vendéglátóban, és reggel úgy próbálja magát fölporgetni, hogy két-három energiatartalmú meg kávét letol. Igen ám, csak ez úgy fölborítja a szervezetüket, hogy nap közben rosszul lesznek.” (Közép-magyarországi szakiskola, igazgató)

Az interjúk során kiderült, hogy a szakiskolába járó fiatalok körében komoly probléma a drogfogyasztás, és főként az olcsó dizájnertdrogok terjedtek el az utóbbi egy-két évben. Ezek különösen veszélyesek, mivel esetükben hatalmas egészségügyi kockázatot jelent az ismeretlen összetétel. A tizenegy felkeresett szakis-

kolából hatban jelezték, hogy a diákok körében (az iskola területén!) tapasztalt drogfogyasztás állandó problémát jelent számukra. Ezek az iskolaigazgatók és oktatók akár hetenkénti gyakorisággal találkoznak drog hatása alatt álló, rosszulléttel küzdő tanulókkal, és ebből kifolyólag rendszeresen kénytelenek kihívni az iskolához a mentőket és a rendőrséget. Őt iskolára nem jellemző a drogprobléma, az ottani dolgozók csak kevés, elszigetelt esettel találkoztak.

„Most szeptembertől itt igen, tehát most ezek a dizájnerdrogok, ezek a jointok vagy nem tudom, füves cigik, ezek most megjelentek, olcsók, nem tudják, mi van benne, tényleg nem tudják, hogy most patkányirtóval vagy mivel van átitatva, azt is hallottam, hogy csavarlazítóval van átitatva. Sajnos, legalább egy gyerekről tudom, hogy már fordult hozzá, vagy meg is jelent itt az iskolában ilyen állapotban, most már kettőt kirúgtam, nemcsak emiatt, természetesen nemcsak emiatt, hanem akkor jönnek ilyenkor a többiek, nem jár be órára, és így tovább.” (Észak-magyarországi szakiskola, igazgató)

„Nálunk állandóan jön a rendőr meg a mentőautó, olyan drogozott lányokat, fiúkat visz el, hogy magáról nem tud. Az idén elég sok volt, az idén sok volt. Tízszer biztos. Valaki azt mondja: »ó, csak beleslukkolt valakinek a cigijébe«, azt utána ott fetrengett a fodrász tanműhely padlóján, eszeről nem tudott a kislány.” (Kelet-magyarországi szakiskola, osztályfőnök)

Iskolakerülés, igazolatlan hiányzás

Iskolakerülés, igazolatlan hiányzás „lógás” minden felkeresett szakiskolában előfordul valamilyen mértékben. Hét iskolában ez kifejezetten nagy problémát jelent, kettőben közepes jelentőségű gondnak látják, kettőben pedig csak elvétve akad néhány gyerek, aki rendszeresen hiányzik, vagy ezzel próbálkozik. Több iskolában találkoztunk az iskolakerülésben együttműködő, igazolásokat „gyártó” házi orvosok jelenségével. Egyes iskolákban az interjúalanyok szerint a tanulással kapcsolatos kudarcélmények és a motiválatlanság (Csapó 2008) az iskolakerülés fő kiváltó oka, de az elmaradottabb térségekben többször is jelezték az igazgatók és oktatók, hogy egyes tanulók azért hiányoznak rendszeresen az iskolából, mert nélkülöző családjukat segítve kénytelenek dolgozni.

„Van olyan, a téli időszakban, ők azért lógnak el, hamar sötétedik, kiszaladnak még a folyópartra egy kis fáért. Aki egy kicsit tehetősebb, jobban él, az azért lóg, mert megy bulizni, csajozni, satöbbi. (...) Viszont van olyan, tényleg rendes, becsületes gyerek, 4 órát itt van, és elmondja, hogy ők annyira szegények, olyan rosszul élnek, és igazából hogy ne fagyjanak meg, menne fáért, én el szoktam engedni.” (Észak-magyarországi szakiskola, osztályfőnök)

„Ez az egyik legnagyobb problémánk, a hiányzás. (...) Ezt nem tudom megakadályozni, ezzel küzdünk, iszonyat. A hamis igazolások, a lógások, ez valahogy egy olyan, nem is tudom, annyira elterjedt, annyira elhatalmasodott, de hallom más iskoláktól is, hogy ugyanezzel a problémával küzdenek.” (Közép-magyarországi szakiskola, igazgató)

„Besokallnak, és nem bírja tovább, tehát ő 3–4 óránál tovább ő nem tud ülni (...), 2-ig kéne itt lenni (...), egy-kettő tanuló mindig ellóg a déli vonathoz, és nem csinál akkor sem semmit, nézi az eget, sütteti a hasát. Mert azt mondtam, hogy mit csinálsz otthon, felástad a kertet, ültetted bele paprikát, hogy hajtson? Ő semmit. Semmit. Vágtál fát esetleg, téli időszak van, hogy begyűjtsál esetleg, ő semmit, nem, hát mondom, akkor miért mentél el? »Mert meguntam« – motiválatlanok.” (Észak-magyarországi szakiskola, igazgató)

„Az orvosi igazolások beszerzése a gyerekek számára nem okoz nehézséget, olyan igazolással is találkozunk, amin betegség helyett az van, hogy: »az erdőbe kellett menni fáért«. Volt, hogy beszéltünk erről az orvossal, aki kérdezte, mi a jobb, ha be tudnak fűteni otthon, vagy ha tüdőgyulladást kap a gyerek. Gyakran látunk olyat is, hogy az igazolás le van pecsételve, valami rá van írva, de a dátumot a gyerekek írják rá.” (Észak-magyarországi szakiskola, osztályfőnök)

Lemorzsolódás

A felkeresett tizenegy iskolából ötben komoly gondot jelent a lemorzsolódás, amely akár a diákok felét-háromnegyedét is érinti. Ennek okai sokrétűek, egyrészt okozhatják a tanulók tanulmányi kudarcélményei (Csapó 2008), másrészt viszont a fiatalok gyakran azért hagyják el az iskolát végzettség megszerzése nélkül, mert tizenéves korukban már családot alapítanak és munkába állnak. Ennek ellenére csak az iskolák kis része jelezte, hogy külön foglalkoznak ezzel a problémával, és valamilyen iskolaszintű megoldásokat keresnek a lemorzsolódás csökkentésére.

„Hát, mondjuk, 4 évre, 5 évre visszamenőlegesen elmondom, 120 első-sümből végzett 30. Tehát normál időben körülbelül egy adott korosztálynak, egy adott korcsoportnak, adott csoportoknak vagy három osztálynak körülbelül az egynegyede végzett. Én most úgy érzem, hogy minimális elmozdulás talán van, most már nem az egynegyede, lehet, hogy a fele fog végezni egy adott csoportnak.” (Észak-magyarországi szakiskola, igazgató)

„[A lemorzsolódott tanulók] otthon [vannak]. Némelyik feketén dolgozik, elmegy meg elmennek lomizni (...) Egy gyereket kérdeztem, hogy mit

fogsz csinálni, semmit, hát az elég unalmas, éjjel-nappal feküdni az ágyon. »Á, éjjel nem, hát éjjel bulizok, este, napközben alszom.« Aha, te vagy az, aki döntögeti éjjel a kukákat, azt mondta, hogy ja.» (Nyugat-magyarországi szakiskola, igazgató)

„Így talán még 3 évig sikerülne megtartani a gyerekeinket, mert hogy nagyon sokan nem bírják a 4 meg 5 éves képzést (...), nem tartanak ki addig, a lányok teherbe esnek, férjhez mennek, nem tudom én, tehát nem bírják végig. A fiúknak munkát kell keresni, mert el kell tartani a családot (...) és ezért szépen lassan lemorzsolódnak.” (Észak-magyarországi szakiskola, tagintézmény-vezető)

A közismereti tárgyak oktatása, a diákok közismereti tudása

Az interjúk során felkeresett szakiskolákban meglehetősen eltérő módon vélekedtek a megkérdezettek a közismereti tárgyak fontosságáról. Az oktatók és iskolavezetők nagy arányban tartják fontosnak a közismereti tudás elsajátítását a szakiskolások esetében is, de ezen általában a szakmunka során használatos, legalapvetőbb számítási és írás-olvasási ismereteket értik csak. A megkérdezett szakiskolai oktatók közül sokan nem tartják fontosnak – esetleg nem is ismerik – az élethossziglani tanulás, a továbbképzés szempontjait, amelyek alapját a biztos közismereti tudás jelentené. Ez azért jelenthet problémát, mert a nemzetközi és hazai kvantitatív kutatási eredmények (pl. Cörvers et al. 2010, Weber–Falter 2011, Hanushek–Wössmann–Zhang 2011, Hanushek–Wössmann 2012, Stenberg–Westerlund 2014, magyar adatokon Köllő 2006, Kézdi 2007, Kézdi 2008, Kézdi–Köllő–Varga 2008, Liskó 2008, Köllő 2009) arra utalnak, hogy a magas szintű közismereti tudás elősegíti mind a továbbtanulást, mind pedig a foglalkoztatottá válást.

„Hát az olvasás, írás, az szinte alapkészség. Hát, ha nem tud írni, akkor egy számlát nem fog tudni kiállítani, ha nem tud olvasni, értően olvasni, akkor nem tudja a szakmája során alkalmazott kézikönyveket, szakkönyveket, gépleírásokat, műleírásokat értelmezni. Számolás, az megint nagyon kell, tehát nincs olyan szakma, ahol a matematika ne lenne jelen. Építőiparba’ terület, felület, térfogat, de ezt mondhatnám a közlekedésnél is. Különféle műszaki számításokat kell végezni.” (Kelet-magyarországi szakiskola, igazgató)

„Ha nem érettségizik le a gyerek, de valami közismereti tantárgyi tudást adunk neki, akár a magyarra, akár a történelemre gondolok, akkor is va-

lami műveltséget csöpögtetnénk a gyermekbe, ez most nem jön be a szak-képzésbe.” (Közép-magyarországi szakiskola, igazgató)

Több iskolában is azt láttuk, hogy az oktatásban a szaktárgyak dominanciája érvényesül és a közismereti tárgyakat illetően jóval alacsonyabb, akár egészen minimális elvárások érvényesek, gyakran a diákok közismereti tárgyak iránti érdeklődésének hiányára hivatkozva.

„Aki közismereti tárgyból nagyon gyenge, azt tudja a kolléga, hogy itt a szakmai tárgyak nagyobb súllyal esnek latba, szerintem elnézőek, aki a minimum minimumát teljesíti, azt átengedik.” (Észak-magyarországi szakiskola, igazgatóhelyettes)

„Megpróbálnak a [közismereti] kollégák velük egy kicsit engedékenyebbek lenni, olyan értelemben, hogy nem kérnek túlzott[an sokat], nincsenek túlzott elvárásaik.” (Nyugat-magyarországi szakiskola, közismereti oktató)

A diákok tudása az általános iskola után

Egy budapesti intézmény kivételével minden iskola vezetője, illetve oktatói arról beszéltek, hogy a kilencedik évfolyamon hozzájuk kerülő diákok nagy részének az általános iskolából magával hozott tudása elégtelen, alapvető írás-olvasási és számolási problémákkal küzdenek. Ennek egyik oka valószínűsíthetően az előzetes szelekció – általában a leggyengébb tanulók mennek szakiskolába (Liskó 2008, Varga 2009, Hermann 2013) –, másrészt pedig az általános iskolák sok esetben elégtelen teljesítménnyel is átengedik a nyolcadikos diákokat, így akarva mielőbb „szabadulni” a leggyengébb, sok odafigyelést igénylő, problémás tanulóktól. Az interjúkból az derült ki, hogy a szakiskolai oktatók többségének ez a helyzet rengeteg problémát okoz. Elegendő közismereti, illetve felzárkóztató óra híján általában a szakoktatók próbálják meg elégséges szintre felhozni az írni-olvasni alig tudó diákokat annak érdekében, hogy megteremtsék szakoktatásuk elemi feltételeit. Ez pedig az osztályba járó, jobb képességű diákok előmenetelének akadályává válhat. A szakiskolákban nem voltak, nem lehettek egyéni tantervek, a központi kerettantervtől csak minimális eltérés volt engedélyezett az interjúk készítésének időszakában. A felzárkóztató programok ritkák, ha vannak is, akkor alig veszik igénybe a diákok.

„Az általános iskolában próbálják átlökdösni, ugye ott még tanköteles, nem tudnak vele mit csinálni, muszáj, hogy ott legyen a gyerek, és akkor úgymond elvan órán, lehet, hogy tényleg gyengébb, mint a többi, nem fordítanak rá kellő figyelmet, hogy valami minimálist tudjon, ott van, jó, egy ketteskével lökdössük át, aztán küszködjenek vele középiskolában.” (Észak-magyarországi szakiskola, osztályfőnök)

„Azt kellene végre elérni, hogy alapfokon, azaz általános iskolában olyan diákok hagyják el a nyolcadik osztályt, akik tudnak – nem azt mondom, hogy professzionális szinten, de alapszinten – számolni, olvasni és értelmezni. Mert ha ezt a három készséget itt nekünk középfolokon kell kialakítani, akkor mikor tanítunk szakmát? Hiába olvassa el a feladatot, nem tudja értelmezni, azt se tudja, mit olvas. És megvan neki a nyolcadikos bizonyítványa, és nem is rossz. Nem tudja, hogy a háromszög területe, az nem egyenlő a háromszög kerületével, meg ilyen alapvető dolgok. Meg kellene tanítani ezt alapfokon, ott kellene egy kicsit rendet tenni, mielőtt bármit is módosítanak itt nálunk.” (Kelet-magyarországi szakiskola, igazgató)

„Matematikával úgy vagyunk a szakmunkásképzésbe, hogy az érkező osztálynak a két százaléka, aki tud összeadni-kivonni, szorozni és osztani, és esetleg tudja, hogy mi az, hogy terület, kerület. Az első félévünk kilencedikbe arra megy rá, hogy ezeket az alap matematikai műveleteket megtanulják. Tehát ahhoz, hogy egy kőműves kiszámolja, hogy hány négyzetmétert kell vakolni, tehát egyszerűen a szakmájának az alapja.” (Kelet-magyarországi szakiskola, oktató)

Az érettségi fontossága

A megkérdezett szakiskolai igazgatók és oktatók között változó a szakmaszerzés után tett érettségi fontosságának megítélése. Vannak, akik az érettségivel szemben inkább a jó szakismeretet tartják fontosnak, mások szerint viszont a szakmunkások számára is fontos az érettségi megszerzése a magasabb szintű általános műveltség (Csapó 2008), valamint az érettségivel megnyíló továbbtanulási lehetőségek miatt.

„Hogy mennyire fontos [hogy leérettségizzenek a diákok]? Hát szerintem fontos. Ugye, az érettségi, az egyfajta műveltség szintet jelent. Minél több szakembernek van érettségije, annál jobb az a humán erőforrás, ami az ország rendelkezésére áll. És hát valljuk be azt is, hogyha valaki egy szakma tanulásával kezdi, az nem biztos, hogy ott kíván megállni. Tehát én kifejezetten jónak tartom a négy plusz egyes meg a három plusz kettes rendszert, ami ugye, mindenképp kettő az érettségi megszerzésére irányul, csak más utakon. Az egyik a gyakorlaton keresztül, utána megy érettségire, a másik meg érettségi, és utána lesz szakmája. És hát így mindenki számára nyitva az út, hogy akár felsőfokú végzettséget szerezzen. Tehát én ezt jónak tartom, hogy így járható mindkét irány.” (Kelet-magyarországi szakiskola, igazgató)

„Szerintem nem feltétlen kell érettségi vizsgát tenni egy szakiskolás tanulóknak, akkor látom én jelentőségét az érettségi vizsgának, ha valóban azok a tanulók jönnek be szakiskolába, akik szeretnek tanulni, érdeklődnek, de egyelőre úgy gondolják, hogy legyen egy szakmám. Valljuk be, manapság többet ér [egy szakma], mint egy érettségi vizsga, és ha úgy adódik, akkor el tudok helyezkedni, de még mindig van esélyem arra, hogy gyorsan érettségi vizsgát szerzek.” (Észak-magyarországi szakiskola, igazgató)

Az új szakképzési törvényről

A felkeresett szakiskolák vezetői és oktatói kevés kivételtől eltekintve kritizálták a 2011. évi szakképzési törvényt. A hároméves képzés visszaállításáról és a közismereti óraszámok csökkentéséről többféle vélemény hangzott el az interjúk során. Az interjúalanyok gyakran fogalmaztak meg kritikákat ezekkel a lépésekkel kapcsolatban. Sok megkérdozett oktató és igazgató szerint az átlagos, szakiskolába kerülő diákoknak az általános iskolából hozott alapkészségei elégtelensége miatt hosszabb tanulmányi időre és felzárkóztatási programokra lenne szükség ahhoz, hogy gond nélkül el tudják kezdeni a szakismeretek elsajátítását.

„Ezeket például nagyon jó, hogy visszaállították, ezt a 3 éves képzést, az nagyon jó, hogy a gyerekek már kilencediktől kezdve a szakmát tanulják, nem úgy, mint régebben volt, úgyhogy ezzel tökéletesen egyetérttek.” (Észak-magyarországi szakiskola, osztályfőnök)

„Nekem sok minden nem tetszik benne [az új szakképzési törvényben] (...), tulajdonképpen csak rámentek a szakmai részre, hogy csak a szakma, csak a szakma. (...) Végrehajtókat képezünk, nem kreatív szakmunkások lesznek ők, és nagyon kicsi az esélyük szerintem, hogy egy ilyen 3 éves szakképzés után egy kiegészítő érettségit tegyenek, mert óriási, óriási a kihagyás, a lemaradás.” (Nyugat-magyarországi szakiskola, igazgató)

„Azért ennek a kilencedik-tizedik évnél volt egy ilyen szintemelő hatása, azért elég sokat tanultak ők ott (...), de azért, ha nem is csak a tudás, de sokkal érettebbek, komolyabbak lettek. 14 évesen még a szakmaválasztás is nehéz, elképzelésük sincs róla, hogy mit is jelent ez a szakma, itt meg azért volt pályaorientáció, szakmai alapkompenciák fejlesztése, az sem volt kizárt, hogy más irányban tanul, mint amilyen szakmacsoportba' kilencedik-tizedikben volt. Volt, hogy egy osztályban több szakmacsoport is volt és látták egymáséit is.” (Nyugat-magyarországi szakiskola, igazgató)

„Korábban azt mondták erre a 2 + 2-es rendszerre, hogy az első két év az tulajdonképpen ilyen pihenés, de ez nem volt teljesen igaz, az alatt a két év alatt megtanítottuk írni, olvasni meg számolni. (...) Az a gond, hogy ezek

a szakiskolás gyerekek úgy jönnek ide, hogy (...) nem értik, amit olvasnak (...), alapvető számolási hiányosságaik vannak, és így nagyon-nagyon nehéz velük. És az alacsony közismereti óraszám mellett nincs is lehetőség, hogy pótoljuk ezeket a hiányosságokat.” (Észak-magyarországi szakiskola, igazgató)

Munkaerőpiaci lehetőségek

A szakiskolák vezetői és oktatói kevésbé informáltak a náluk végzett fiatalok munkaerőpiaci boldogulásával kapcsolatban. Kiepipített pályakövetési rendszerek nem működnek, csak önszorgalomból végzett, ad hoc módon lefolytatott információgyűjtés. Egyes iskolák változó sikerű utánkövetési programokkal próbálják elérni végzett tanulóikat.

Szakmai gyakorlat

A szakmai gyakorlati lehetőségek jelentős hatást gyakorolhatnak a szakiskolások végzés utáni munkaerőpiaci esélyeire a munkaerőpiacon szükséges készségek gyakorlati elsajátításán keresztül (Horn 2014, Makó 2015). A cégeknél végzett gyakorlat (duális képzés) pedig a valódi munkakörnyezet megismertetésével, valamint a szakmai kapcsolatháló fejlesztésével járulhat hozzá a szakmaszerzés utáni gyors elhelyezkedéshez.

Az iskolai tanműhelyek felszereltsége hullámzó, láttunk nagyon korszerű és magas színvonalú műhelyeket és tankonyhákat is, de olyan iskolában is jártunk, amely szinte állandósult szerszám-, alapanyag- és területiánnyal küzd.

„[Az iskolai tanműhely] (...) jó, tehát azért nagyon modern gépek vannak. Most (...) volt itt egy igazgató Németországból, ott van egy nagyon régi testvériskolánk, és most az új igazgató tett egy látogatást, és ő is azt mondta, hogy tényleg nagyon, nagyon modern és a kor színvonalának megfelelő. Hát ugye, volt Magyarországon egy adófajta, amiért aztán Európa irigyelt minket, ez a szakképzési alap volt (...), a cégek felajánlhattak szakiskolák fejlesztésére, és mi azzal jól sáfarkodtunk, tehát akkor szinte az egész gépparkot lecseréltük.” (Nyugat-magyarországi szakiskola, igazgatóhelyettes)

„A mi szakoktatóink, azok Magyarország egyik legjobb szakoktatói, és ez szó szerint így van. [De] nincs helyünk, nincs szerszámparkunk, nincs anyagunk, nincs munkaruhájuk a gyerekeknek. Január-februárban jön a munkaruha, ha jön. (...) Szeptember elsején meg kellene jönni, az első munkanapon, amikor kimennek. Amit kapunk néha, anyagot, azt nincs hova leraknunk, mert nincs területünk, szó szerint nincs. (...) Most meg-

jött a nem tudom, hány százezer zsák habarcs a gyerekeknek, hogy felkészüljön a versenyre, nincs hova [tenni]. Szabad égen van, le van takarva, meg minden, amit zárt helyiségben kellene tartani.” (Kelet-magyarországi szakiskola, szakoktató)

A külső cégnél végzett szakmai gyakorlat megítélése sok esetben negatív, az oktatók tapasztalatai szerint probléma, hogy a külső helyszíneken a cégek profitorientált hozzáállása, felkészületlensége, vagy korlátozott lehetőségei miatt a diákok kevés szakmai fogást tanulnak meg, ezért nem tudnak felkészülni az iskola által támasztott (központilag meghatározott) szakmai vizsgakövetelményekre. Még nagyobb problémát jelent az, amikor a vállalatnál ingyen munkaerőnek tekintik a tanulókat, kizárólag egyszerű feladatokat (pl. söprés, mosogatás) bízunk rájuk, és nem engedik meg nekik a drága felszerelések használatát. Úgy láttuk, hogy a cégnél végzett szakmai gyakorlat hasznosulása az iskolák partnervállalatainak felkészültségétől függ, és abban az esetben a legmagasabb fokú, amikor a vállalat saját jövőbeni munkavállalóit képezi ki.

„Hát a duális képzéssel (...), azaz a külső gyakorlati helyen történő gyakorlat[tal] nagyon rossz tapasztalataink vannak. (...) Nem tudják a [külsős] szakoktatók, hogy mit kellene nekik tanítani. Ha tudja is, akkor se azt csinálja, mert őneki a bevétel a fontos. (...) Tehát nekem volt olyan kőművesem, aki úgy végzett a szakmunkásvizsgán, az három és fél éves képzésbe’ volt, hogy én csak azt kértem tőle, hogy »mondd meg nekem« – már a végén – »mi a homok és a kavics között a különbség?« És ott a vizsgabizottság előtt megkérdeztem, hogy: »ne haragudj, de mit csináltál a három és fél év alatt a gyakorlaton?« Ő az udvart sepregette. (...) A motorszerelők most is ugyanezt mondják, tehát ott hozzá nem nyúlhatnak ezekhez a nagyon drága motorokhoz.” (Kelet-magyarországi szakiskola, szakoktató)

„Hát ugye, mi már régóta ezt az úgynevezett duális szakképzést folytatjuk, még akkor is, amikor nem így hívtuk, sőt már a ’80-as években is ezt csináltuk. Tehát nekünk régóta az a tapasztalatunk, hogy megtanulni istenigazából ipari környezetben lehet, ott, ahol majd később dolgozni is lehet. (...) A cégeknél erre van apparátus, erre van szakoktató, erre fel vannak készülve (...) a partnercégeink. Ők anyagi és egyéb ráfordítással ők ezt komolyan veszik, vannak iskolai összekötők, velük lehet egyeztetni, tehát ott nagyon jól működik a duális szakképzés, ami azt jelenti, hogy az első évben az iskolában megkapják az alapokat, ebből tesznek egy kamara által ellenőrzött szintvizsgát, és utána tanulószerveződést kötnek, és egy szerződéses jogvisztonnyal kikerülnek a cégekhez, és ott tanulják meg végül is konkrétan a szakmát.” (Nyugat-magyarországi szakiskola, igazgatóhelyettes)

Külföldi szakmai gyakorlat

Több szakiskolában is találkoztunk külföldi szakmai gyakorlati lehetőségekkel, részben az iskolák nemzetközi kapcsolataira épülően, részben pedig az Erasmus-program keretében. A külföldi tapasztalatokról kivétel nélkül pozitívan nyilatkoztak a részt vevő iskolák munkatársai: úgy látják, hogy a diákok ezeken az utakon értékes szakmai tapasztalatokat gyűjtenek, a gyakorlatban tapasztalják meg a nyelvtudás szükségességét, sikerélményt jelent nekik, és jót tesz az önbecsülésüknek, emellett hosszabb távú külföldi munkalehetőségek is megnyílnak előttük.

„Az Erasmus-program keretében tanulói mobilitásra nyertünk pályázatot, és a mi hegesztőink egy finn szakiskolába mentek gyakorlatra egy hónapra (...) tanári kísérettel, ott volt az a hegesztőverseny. (...) [Ez] sokat jelentett nekik, meg a szülőknek is, akik olyan büszkék voltak a gyerekeikre, és annyira az elvárások megnöttek a gyerekeknek magukkal szemben is, meg a szülők a gyerekek felé is többet kérnek, várnak.” (Nyugat-magyarországi szakiskola, közismereti oktató)

Munkaerőpiaci lehetőségek

Korábbi eredményekkel (lásd pl. Ábrahám–Kertesi 1996, Köllő 1997, Fazekas 2000, Kertesi 2000, Kertesi–Varga 2005, Nemes Nagy–Németh 2005, Lőcsei 2010) összhangban az interjúk tapasztalatai is azt mutatták, hogy a szakképzett pályakezdekők későbbi munkaerőpiaci lehetőségeire erős hatást gyakorol lakóhelyük lokális munkaerő-kereslete. Az interjúalanyok beszámolóí szerint a leszakadó térségekben a végzeteknek a közfoglalkoztatáson kívül gyakorlatilag semmilyen kilátásuk nincs az elhelyezkedésre. A jobb munkaerőpiaci helyzetű régiókban és bizonyos szakmacsoportokban (pl. a vendéglátásban) magas a külföldön elhelyezkedők aránya.

Az interjúk során azt tapasztaltuk, hogy egyes szakiskolák szakmakínálatukat az évtizedekkel ezelőtti helyi nagyvállalatok munkaerő-kereslete alapján alakítják ki, és nem alkalmazkodtak a változó körülményekhez, például a rendszerváltáskor nagyon gyakori gyárbezárások nyomán visszaeső kereslethez. Más szakiskolák pedig kifejezetten a velük együttműködő helyi multinacionális nagyvállalatok számára képeznek munkaerőt, a tananyagot a cég igényeire specializálva. Ezekben az esetekben az adott vállalatnál zajlik a diákok szakmai gyakorlata, mely során a termelésbe is bekapcsolódnak, és a vállalat a szakiskolát elvégzett tanulóknak automatikusan hosszú távú munkalehetőséget ajánl.

„A mi iskolánk is jól indult, tehát jó híre volt, akkor még itt nagyon sok üzem működött, a Mezőgéptől a bútorgyárig. (...) [Most] vegetálunk, itt a legnagyobb problémánk az, hogy a környéken nincs igazából üzem. (...)”

A géplakatos szakmánk a Mezőgép miatt volt így, meg a mezőgazdasági gépszerelő szakmánk volt (...) a rokon szakma, tehát az miatt maradt meg. (...) A másik szakmánk a bútorasztalos meg a kárpitos, az ugye a bútorgyár miatt volt ez a szakma, hát adódott, úgymond, szerettük volna az utánpótlást biztosítani. Aztán itt nagyon sokáig működött, egészen majdnem a 2000-es évekig (...) a ruhagyár (...), hát most már ott áll üresen 10 éve szerintem és azért maradt a férfiszabó szakmánk, hogy oda tudtunk utánpótlást gyártani.” (Észak-magyarországi szakiskola, igazgató)

„A [helyi multinacionális nagyvállalat] már a tanulás megkezdésekor szerződést köt velük [a tanulókkal], és ha sikeresen elvégzik, akkor biztos munkahelyük van. Ott már tizedikbe, tizenegyedikbe a gyárba vannak kint, a munkaállomáson azt csinálják, amit fognak majd életükön keresztül csinálni, ha ott maradnak végig.” (Kelet-magyarországi szakiskola, igazgató)

„Közmunka [az egyetlen elhelyezkedési lehetőségük]. (...) Nekem az osztályomból néhányan, meg az előző osztályomból mondták, hogy a közmunka azért jó, mert a duplája a szociális segélynek (...), nekik ez már 50 ezer forint körüli összeg, és meg vannak vele elégedve. Illetve van olyan gyerek, aki meg azt mondta, hogy ő nem fog dolgozni, mert minek, merthogy most is én keresem meg az ő pénzét, meg ezután is én fogom.” (Észak-magyarországi szakiskola, osztályfőnök)

Fontosabb tanulságok

Az interjúk tapasztalatai arra utalnak, hogy ma Magyarországon a szakiskolákban magas arányban lehet megtalálni a rendkívül hátrányos helyzetű, mélyszegénységből származó és jelentős tanulási nehézségekkel küzdő fiatalokat. A legsúlyosabb helyzetben levők életét nélkülözés, rendszeres éhezés, komfort nélküli lakóhely, az alapvető higiéniai feltételek és ismeretek teljes hiánya jellemzi. Ezt a leggyakrabban a kisebb települések iskoláiban tapasztaltuk, de Budapesten is talákoztunk ilyennel. A viszonylag rendezett anyagi körülmények között élő, középrétegbe tartozó diákokkal kapcsolatban inkább a konfliktusos családi háttérrel, a nem harmonikus szülő-gyermek kapcsolatokról számoltak be az interjúalanyok. Ezzel leginkább a nagyobb városokban talákoztunk. Az interjúk során kiderült, hogy a szakiskolákba járó fiatalok között rendkívül gyakori a dohányzás, az energiatalok, az alkohol és az olcsó dizájnert drogok fogyasztása. Utóbbi esetében hatalmas egészségügyi kockázatot jelent az ismeretlen összetétel. A problémát csak elmélyíti az elégtelen prevenció, a felvilágosító programok és a mentálhigiénés ellátás hiánya.

Az iskolák számára döntő fontosságúak voltak az általuk korábban intenzíven igénybe vett különböző pályázati lehetőségek, melyek elapadása súlyos anyagi

helyzetbe sodorta őket. Mivel a diákok anyagi háttéréből következően az iskolai ösztöndíj a legerősebb tanulásra motiváló eszköz, a szakiskolák számára kiemelten fontosak lennének a hátrányos helyzetű tanulókat segítő ösztöndíjprogramok (pl. Útravaló-MACIKA Ösztöndíjprogram) kiterjesztése és pályázati lehetőségek újbóli bővítése, melyek száma az elmúlt években jelentősen visszaesett.

Az állami fenntartású (volt KLIK-es) iskolák vezetőinek túlnyomó többsége a túlzott centralizáció, a fölösleges bürokrácia és a lassú ügyintézés káros hatásairól számolt be. A nemegyszer rendkívül lassú és bonyolult eszközbeszerzés az oktatást is ellehetetlenítette. Az egyház vagy közhasznú szervezet által fenntartott iskolák sokkal jobb anyagi helyzetről, és a fenntartóval való konfliktusmentes kapcsolatról számoltak be.

Az iskolaépületek között kevés olyanban jártunk, ahol jó volt lenni. A legjobb anyagi helyzetű iskolák felújított termekkel, tágas és vidáman díszített folyosókkal, remek színvonalú tanműhelyekkel és korszerű eszközparkkal dicsekedhetnek, de valószínűleg ez a ritkább. A másik végletet jelentik az iskolának alkalmatlan, folyosó nélküli, rossz állapotban levő, salétromos, kifejezetten egészségtelen épületek, amelyekben a korszerű (de sok esetben használhatatlan) interaktív táblák kifejezetten abszurd benyomást keltenek. A köztes állapotot jellemzi, hogy a valaha korszerű épület alapvetően megfelel iskolai célokra, de állapota rohamosan romlik, és vezetői egyre több kijavíthatatlan problémába ütköznek.

A szakiskolai oktatók körében a közismereti oktatás fontosságát általában a szakmunka során használatos, legalapvetőbb számítási és írási-olvasási ismeretekként értelmezik, és jellemzően nem tartják fontosnak az élethossziglani tanulás, a továbbképzés szempontjait. Az oktatásban a szaktárgyak dominanciája érvényesül, és a közismereti tárgyak esetében minimálisak az elvárások. Ebből pedig – az alacsony közismereti óraszámokat is figyelembe véve – az következik, hogy a szakiskolákat tömegesen hagyják el az írni-olvasni alig tudó (Köllő 2011), jövőbeli tovább- vagy átképzésre alkalmatlan (Köllő 2006, Csapó 2008, Kézdi-Köllő-Varga 2008, Liskó 2008, Köllő 2009) szakmunkás végzettségűek, akik először még képesek elhelyezkedni tanult szakmájukban, de később képtelenek lesznek szakmai tudásuk megújítására. Az előzetes szelekció miatt a szakiskolai diákok nagy részének az általános iskolából magával hozott tudása elégtelen, alapvető írás-olvasási és számolási problémákkal küzdenek. Az ilyen tanulók számára szükséges közismereti, illetve felzárkóztató óra híján a szakismeretek elsajátításának elemi feltételei is hiányoznak. Ezeknek a szakiskolákba kerülő diákoknak lenne leginkább szükségük a hosszabb tanulmányi időre elégtelen kezdeti tudásuk és hiányos alapkészségeik miatt. Mindenképpen szükségük lenne az igények különbözőségét figyelembe vevő felzárkóztatói programokra is, hogy a szakiskola elkezdésekor fel tudjanak készülni legalább a szakmájukhoz szükséges ismeretek elsajátítására.

Az interjúalanyok szakmai gyakorlattal kapcsolatos tapasztalatai vegyesek, az iskolai és a cégnél végzett gyakorlatnak is megvannak a maga előnyei és hátrá-

nyai. Az iskolai tanműhelyek felszereltsége hullámzó, a külső cégeknél végzett gyakorlat (duális képzés) pedig az iskolák partnervállalatainak felkészültségétől és motiváltságától függ.

A szakképzett pályakezdők későbbi munkaerőpiaci lehetőségeire erős hatást gyakorol lakóhelyük lokális munkaerő-kereslete (Ábrahám–Kertesi 1996, Köllő 1997, Fazekas 2000, Kertesi 2000, Kertesi–Varga 2005, Nemes Nagy–Németh 2005, Lőcsei 2010). A magas munkanélküliséggel jellemezhető térségekben a végzetteknek a közfoglalkoztatáson kívül gyakorlatilag semmilyen kilátásuk nincs az elhelyezkedésre, a jobb helyzetben levő régiókban, a nagyvárosokban és bizonyos szakmacsoportokban viszont magas a saját szakmában, akár külföldön elhelyezkedők aránya. Egyes iskoláknál a szakiskolákkal együttműködő helyi multinacionális nagyvállalatok a saját igényeikre specializált szakmai gyakorlatot biztosítanak az iskola diákjainak, akik gyakran a termelésbe is bekapcsolódhatnak, és ezek a cégek a tanulóknak automatikusan hosszú távú munkalehetőséget ajánlanak a szakmaszerzés után. Ennek előnye a biztos munkalehetőség, hátránya lehet a túlzott specializáció, ami beszűkítheti a szakképzett fiatalok adott vállalaton kívüli munkalehetőségeit.

Az interjúk tapasztalatai azt mutatták, hogy a felkeresett iskolák közül a legrosszabb anyagi helyzetűek (az épület minősége és a felszereltség szempontjából) az észak-magyarországi falvakban voltak, de a legfejlettebb központi régióban és a fővárosban is találkoztunk ilyen iskolával. Feltételezhetjük, hogy mind a gazdaságilag fejlettebb, mind pedig az elmaradottabb régiókra igaz, hogy a szegény családokból származó tanulók aránya lényegesen magasabb a többi iskolatípus-hoz képest. Ez jelentős esélyegyenlőségi problémákat vet fel, mivel a munkanélküliségből és szegénységből való kiemelkedést leginkább az oktatás segíti elő (Card 1999, OECD 2015, OECD 2016, magyar adatokon pl. Kertesi–Varga 2005, Köllő 2006, Kézdi–Köllő–Varga 2008, Köllő 2009). A szakiskolák anyagi ellehetetlenülése vagy legalábbis súlyosan hátrányos helyzete tovább csökkenti a szegénység által legsúlyosabban érintett családok (pl. alacsony iskolai végzettségű, munka nélküli szülők) gyermekeinek esélyeit a gyorsan változó munkaerőpiacon. Ezáltal helyzetük még rosszabb lesz, mint szüleiké a rendszerváltás előtti, sokkal stabilabb munkaerőpiaci viszonyokkal jellemezhető korszakban. Így hosszú távon a legelesettebb rétegek hátrányos helyzetének újratermelődése és további romlása várható.

Irodalom²

- Ábrahám Árpád – Kertesi Gábor (1996): A munkanélküliség regionális egyenlőtlenségei Magyarországon 1990 és 1995 között. A foglalkoztatási diszkrimináció és az emberi tőke váltakozó szerepe. *Közgazdasági Szemle*, (43), 7–8, 653–681. <http://epa.oszk.hu/00000/00017/00018/pdf/abraham.pdf>
- Card, David (1999): The Causal Effect of Education on Earnings. In Ashenfelter, Orley – Card, David (eds.): *Handbook of Labor Economics*. Vol. 5. New York: North-Holland, 1801–1863.
- Cörvers, Frank – Heijke, Hans – Kriechel, Ben – Pfeifer, Harald (2010): High and steady or low and rising? Vocational versus general education in life-cycle earnings. *Investigaciones de Economía de la Educación*, (5), 931–948.
- Csapó Benő (2008): A közoktatás második szakasza és az érettségi vizsga. In Fazekas Károly – Köllő János – Varga Júlia (szerk.): *Zöld könyv a közoktatás megújításáért*. Budapest: Ecostat Kiadó, 71–93. <http://mek.oszk.hu/08200/08222/08222.pdf>
- Eccles, Jacquelynne S. – Barber, Bonnie L. (1999): Student Council, Volunteering, Basketball, or Marching Band. What Kind of Extracurricular Involvement Matters? *Journal of Adolescent Research*, (14), 1, 10–43. doi: 10.1177/0743558499141003
- Fazekas Károly (2000): A külföldi működőtőke-beáramlás hatása a munkaerőpiac regionális különbségeire Magyarországon. *Magyar Tudomány*, (45), 7, 823–840. <http://epa.oszk.hu/00700/00775/00020/823-839.html>
- Fehérvári Anikó (2009): Kudarccok a szakiskolákban. *Szakképzési Szemle*, (25), 1, 23–44. http://www.mszt.iif.hu/documents/szsz090123_fehervari.pdf
- Fehérvári Anikó (2011) (szerk.): Interjú négy olyan fiatallal, akik három évvel korábban szereztek meg középfokú szakképesítésüket. *Educatio*, (20), 3, 399–413. http://folyoiratok.ofi.hu/sites/default/files/article_attachments/2011-03-Valosag.pdf
- Fehérvári Anikó (2013): Szakiskolások rekrutációja. *Educatio*, 4, 516–528. http://www.edu-online.eu/hu/educatio_reszletes.php?id=97
- Hanushek, Eric A. – Wössmann, Ludger – Zhang, Lei (2011): *General Education, Vocational Education, and Labour-Market Outcomes over the Life-Cycle*. IZA, Institute for the Study of Labour. IZA discussion paper; No 6083. <http://ftp.iza.org/dp6083.pdf>
- Hanushek, Eric A. – Wössmann, Ludger (2012): The economic benefit of educational reform in the European Union. *CESifo economic studies*, (58), 1, 73–109. [http://hanushek.stanford.edu/sites/default/files/publications/Hanushek%2BWoessmann%202012%20CESifoESTu%2058\(1\).pdf](http://hanushek.stanford.edu/sites/default/files/publications/Hanushek%2BWoessmann%202012%20CESifoESTu%2058(1).pdf)

² A megadott internetes hivatkozások utolsó letöltésének időpontja a kézirat lezárásának dátuma: 2016. 11. 16.

- Hermann Zoltán (2013): *Are you on the right track?* The effect of educational tracks on student achievement in upper-secondary education in Hungary. Budapest Working Papers on the Labour Market, BWP 2013/16. Budapest: Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences and Department of Human Resources, Budapest University of Economics. <http://www.econ.core.hu/file/download/bwp/bwp1316.pdf>
- Horn Dániel (2014): *A tanonképzés rövidtávú munkaerőpiaci hatásai*. Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek, BWP 2014/2. Budapest: MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet – Budapesti Corvinus Egyetem Emberi Erőforrások Tanszék. <http://www.econ.core.hu/file/download/bwp/bwp1402.pdf>
- Jávor Emese (1996): Szakmai gyakorlati képzés. Beszélgető partnerünk négy gyakorlati szakember. Autószerelő szakoktató (interjú). *Educatio*, 1, 108–120. http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=34
- Kertesi Gábor (2000): Ingázás a falusi Magyarországon. Egy megoldatlan probléma. *Közgazdasági Szemle*, (47), október, 775–798. <http://epa.niif.hu/00000/00017/00064/pdf/kertesi.pdf>
- Kertesi Gábor – Varga Júlia (2005): Foglalkoztatás és iskolázottság Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, (52), 7–8, 633–662. <http://epa.oszk.hu/00000/00017/00117/pdf/01kertesivarga.pdf>
- Kézdi Gábor (2007): *A szakképzés munkaerő-piaci értékének és struktúrájának változása Magyarországon a rendszerváltás előtt és után*. Budapest: OKA Háttér tanulmány. http://www.oktatasikerekasztal.hu/hattertanulmanyok/04/kezdi_szakkepzes.pdf
- Kézdi Gábor (2008): Nem csupán a rendszerváltás következménye. A szakiskolai képzés hanyatló hozadékai mögött álló okok Magyarországon. In Fazekas Károly (szerk.): *Közoktatás, iskolai tudás és munkaerőpiaci siker*. KTI Könyvek 9. Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Intézet, 73–94. <http://econ.core.hu/file/download/ktik9/lepeskenyszer.pdf>
- Kézdi Gábor – Köllő János – Varga Júlia (2008): Az érettségit nem adó szakmunkásképzés válságtünetei. In Fazekas Károly – Köllő János (szerk.): *Munkaerőpiaci tükrök 2008*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Országos Foglalkoztatási Alapítvány, Budapest, 87–136. http://www.mtakti.hu/file/download/mt_2008_hun/egyben.pdf
- Köllő János (1997): A napi ingázás feltételei és a helyi munkanélküliség Magyarországon: számítások és számpéldák. *Esély*, (8), 2, 33–61. http://www.esely.org/kiadvanyok/1997_2/anapi_ingazas.pdf
- Köllő János (2006): *Workplace Literacy Requirements and Unskilled Employment in East-Central and Western Europe*. Evidence from the International Adult Literacy Survey (IALS). Budapest Working Papers On The Labour Market, BWP 2006/7. Budapest: Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences and Department

- of Human Resources, Budapest University of Economics. <http://mek.oszk.hu/06300/06321/>
- Köllő János (2009): *A pálya szélén*. Iskolázatlan munkanélküliek a poszt szocialista gazdaságban. Budapest: Osiris.
- Köllő János (2011): Kudarcismétlő szakoktatás. Az úgynevezett szakmunkáshiánytól az úgynevezett duális képzésig. *Élet és Irodalom*, (55), 20 (2011. május 20.) http://www.es.hu/kollo_janos;kudarcismetlo_szakoktatasi;2011-05-18.html
- Liskó Ilona (1997): Hátrányos helyzetű gyerekek a szakképző iskolákban. *Educatio*, 1, 1–11. <http://epa.oszk.hu/01500/01551/00011/pdf/215.pdf>
- Liskó Ilona (2008): Szakképzés és lemorzsolódás. In Fazekas K. – Köllő J. – Varga J. (szerk.): *Zöld könyv a közoktatás megújításáért*. Budapest: Ecostat Kiadó, 95–119. <http://mek.oszk.hu/08200/08222/08222.pdf>
- Liskó Ilona – Jánosa Bernadett – Lökkös Artilla – Jávor Emese – Tót Éva (1996): Szakmai gyakorlati képzés. Beszélgető partnerünk négy gyakorlati szakember. *Educatio*, 1, 97–130. http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=34
- Löcsei Hajnalka (2010): A gazdasági világválság hatása a munkanélküliség területi egyenlőtlenségeire. In Fazekas Károly – Molnár György (szerk.): *Munkaerőpiaci Tükör 2010 – Közelkép: A válság munkapiaci hatásai*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet – Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest
- Makó Ágnes (2015): A szakképzett pályakezdők munkaerő-piaci helyzete és elhelyezkedési esélyei. *Közgazdasági Szemle*, (62), május, 502–524. <http://www.kszemle.hu/tartalom/cikk.php?id=1552>
- Nemes Nagy József – Németh Nándor (2005): Az átmeneti és az új térszerkezet tagoló tényezői. In Fazekas Károly (szerk.): *A hely és a fej*. Munkapiac és regionalitás Magyarországon. Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Intézet, 75-137. <http://mek.oszk.hu/03600/03671/03671.pdf>
- OECD (2015): *Education at a Glance 2015*. OECD Indicator. Paris: OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2015-en>
- OECD (2016): *Education at a Glance 2016*. OECD Indicators. Paris: OECD Publishing. <http://www.oecd.org/edu/education-at-a-glance-19991487.htm>
- Sahlberg, Pasi (2013): *A finn példa*. Mit tanulhat a világ a finnországi oktatási rendszer reformjából? Budapest: Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó.
- Simonyi Ágnes (2001): Tizenegy falu, ötvenöt család – kisgyermekes munkanélküli családok hátrányos munkaerőpiaci térségekben. Budapest: Struktúra Munkaügyi Kiadó.
- Stenberg, Anders – Westerlund, Olle (2014): The Long-term Earnings Consequences of General vs. Specific Training of the Unemployed. IZA Discussion Paper No. 8668. <http://ftp.iza.org/dp8668.pdf>
- Varga Júlia (2009): Szakképzés, lemorzsolódás. *Új Pedagógiai Szemle*, 10, 45–54. http://epa.oszk.hu/00000/00035/00136/pdf/EPA00035_upsz_200910_045-054.pdf

Vicsek Lilla (2006): *Fókuszcsoport*. Budapest: Osiris.

Wang, Jing – Shiveley, Jonathan (2009): The Impact of Extracurricular Activity on Student Academic Performance. Office of Institutional Research, California State University, Sacramento. <http://www.csus.edu/oir/research%20projects/student%20activity%20report%202009.pdf>

Weber, Sylvain – Falter, Jean-Marc (2011): *General Education, Vocational Education, and Wage Growth over the Lifecycle*. Rochester, NY: SSRN. <http://ssrn.com/abstract=1543906>